Սամուէլ Անեցիի գրքէն, ու Սարկաւագի անուան յիշատակութիւնը կը գտնուի այն ձեւով ու բառերով՝ որ կը կարդանք Անեցիի տպագրուած գրքին մէջ (Վաղարշապատ 1893) էջ 97–98: Հետեւաբար Պրոֆ. Աբրահամեանի ցանկութիւնը «որ Վենետիկի միաբանները հնարաւորին չափով շուտ հրատարակութեան յանձնէին անանուն այս ժամանակագրութիւնը» անկատակ կը դառնայ:

Հուսկ կարեւոր կը նկատեմ նաեւ նշել՝ թէ ինչ որ գրուած է իբր Եկեղեցական Պատմութեան հատուած՝ գրքին 137 էջին, այդ գրութեան 138 էջի երկրորդ տողէն սկսեալ՝ մինչեւ 139 էջի տասներորդ տողը՝ տարբերակ մըն է 146 էջի 14րդ տողէն սկսեալ մինչեւ յաջորդ էջի վերջաւորութեան կտորին, այն է Հակաբանութիւն Հնագիտականին վերջին մասին: Իսկ 137 էջին վրայ հրատարակուածը՝ սկսեալ 11րդ տողէն, նոյնպէս 139 էջի մնացեալ տողերը, կարելի է համեմատել 145 էջի գրութեան՝ վարէն երրորդ տողէն սկսեալ կտորին հետ, ու այս կտորը կանխող մասին. նմանութիւններ դիւրին է գտնել: Իսկ Եկեղեցական Պատմութեան բուն հատուածը կը սկսի 142 էջի երրորդ տողէն Եւսեբիայ Կեսարու յԵկեղեցւոյ Պատմութենէն եւն. բառերով, որոնք պէտք է նկատել իբր վերադիր եւ ոչ բնագիր: Պրոֆ. Աբրահամեան կը գրէ (էջ 39), թէ «հետաքրքրական է որ Յովհաննէսի Եւսեբիոսից օգտուած այս կըլուխը ոչ թէ վենետիկեան հրատարակութեան բնագրի բուն տեքստի ընդօրինակութեան խմբին պատկանող տեքստից է, այլ տողի տակ գրուած ընդօրինակութեան խմբին պատկանող տեքստից»: Հարցը շատ պարզ է. հրատարակութեան բուն բնագիրը Հ. Ճարեանի թարգմանութիւնն է. ստորեւ գետեղուածը մանրատառ՝ Նախնեաց թարգմանութիւնն է տեղ տեղ թերի, ձեռագրէն թուղթեր ընկած ըլլալուն պատճառաւ. այս մասին կը խօսուի արդէն Յառաջաբանին մէջ:

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐԵԱՆ

• ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ •

ԲՆԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ: – Գիտական աշխատութիւնների ժողովածու, թիւ 1: Փոքր ութածալ, 200 էջ, նկարազարդ, խաւաթարտ թղթակազմ: Երեւան, 1960, գին 6 ռուբլի:

Արժէքաւոր պարբերական մըն է, շարք մը ընտիր գիտական յօդուածներով հարուստ, այս թիւ մէկը: Խմբագրական կազմին մէջ ձեռնահաս մարդիկ կան Գ. Բ. Պետրոսեանի, Ա. Ս. Կծոյեանի եւ Վ. Կ. Զալոյեանի պէս, որոնք արդէն համբաւ ունին իբր լուրջ գիտական վաստակաւորներ:

Խմբագրութիւնը կը ծանուցանէ, որ «Ժողովածուն նուիրուած է միջնադարի, նոր ժամանակների եւ Սովետական շրջանի բնագիտութեան ու տեխնիկայի պատմութեան հարցերին»: Բնական է, կարեւոր եւ շահեկան նպատակ մըն է ասիկա, եւ ժողովածուին այս առաջին թիւը արդէն մեծապէս քաջալերիչ է խմբագրութեան մտադրութեան յաջողութեան համար: Մենք սրտանց յաջողութիւն կը մաղթենք:

Առաջին յօդուածը նուիրուած է «Իններորդ Դարի Ականաւոր Գիտնական–Մաթեմատիկոս Լեւոնի Կեանքի ու Գործունէութեան Մասին», իր թուաբանական արժէքաւոր գործերով արդէն լաւ ծանօթ վաստակաւոր Գ. Բ. Պետրոսեանէ: Լեւոն ստուերի մէջ մնացած մեծ դէմք մըն է, որուն վրայ կը ջանայ լոյս սփռել Պետրոսեան բաւական յաջողութեամբ:

Յաջորդ յօդուածը Ա. Կ. Թովմասեանի «Ստեփանոս Արզարեանի Գրքուկ, որ կոչի Սկզբունք Բնական Գիտութեանց» աշխատութեան մասին է, որ հրատարակուած է Կ. Պոլիս 1796ին:

Ասոր կը յաջորդէ Վ. Զալոյեանի «Յովհաննէս Երզնկացու–Պլուզի Բնագիտական Հայեացքները» խիստ շահեկան ուսումնասիրութիւնը: Ինչպէս ուրիշ առիթներով այս անգամ ալ կը կրկնեմ, որ անընդունելի է Յովհաննէս Պլուզի վերագրել հայրէններու ոճով այն քառեակները՝ որոնք լեցուն են հայերէնի աղաւաղումներով եւ օտար բառերով: Այս քառեակներով եւ օտար բառերով: Այս քառեակներէն մին, էջ 43ին վրայ (Աչխարհս ի տարլապ նրման....) Զալոյեան կը վերագրէ Պլուզին, որ անընդունելի է:

Ա. Գ. Աբրահամեան կը ստորագրէ «Շիրակացու Աստղագիտական Նորայայտ Աղիւսակները» խորագրով գրութիւն մը: Խօսելով իր նիւթին առընչութեամբ, Հպ Մ–ի թիւ 1973 գրչագրին մասին, անոր գրչութիւնը կը վերագրէ Յով. Երզնկացի Պլուզին, որ գրիչ մը չէ եղած: Այս գրչագիրը որ երկու մասէ կը բաղկանայ, մասամբ գրուած է Գրիգոր գրչէ, 1342ին (Պէտք է ըլլայ Գրիգորիս քահանայ) Երզնկա քաղաքին Ս. Կաթուղիկէ եկեղեցւոյն հովանւոյն տակ: Գրչագրին մէջ կը յիշուի նաեւ գրիչ Յովհաննէս մը, զոր չեմ գիտեր ի՞նչ հիման վրայ՝ Աբրահամեան աճապարելով սխալմամբ Յով. Երզնկացի Պլուզի հետ կը նոյնացնէ:

Նոյնպէս շահեկան աշխատութիւն է Բ. Ե. Թումանեանի «Միջնադարեան Հայկական Լուսնացոյցը» առնելով Հ.Պ.Մ. թիւ 3880էն: Մաղաղաթեայ գրամէջ գետեղեալ այս լուսնացոյց գործիքը շահեկան եզականութիւն մըն է, մեր գրչագրական հարստութեան մէջ եւ հոս ձեռնահասօրէն կը ներկայացուի, թէեւ ցաւալիօրէն նը-կարը շատ վատ կերպով ու անյատակ արտահանուած է, ինչպէս որ վատ կերպով արտահանուած են հատորիս միւս նկարները:

Վ. Դ. Ազատեան կը ստորագրէ «Քիմիական Գիտութիւնը Սովետական Հայաստանում»: Կարեւոր եւ շահեկան աշխատութիւն է վաստակաւոր Լ. Ա. Յովհաննիսեանի երկար ուսումնասիրութիւնը, նուիրուած «Էջեր Հայ Բժշկագիտութեան Պատմութիւնից»: Գուցէ տեղն է յիշելու որ Գրիգորիս Կաթողիկոս Աղթամարցի գրած է երկար տող մը, նկարագրելով մարդկային ներքին եւ արտաքին մասեր կամ գործիքներ եւ անոնց բնութիւնը: Որքան որ գիտեմ՝ ասկէ մէկ օրինակ կայ միայն, որ կը գտնուի Աղեքսանդրի Վարուց 1525ին օրինակուած եւ Գր. Աղթամարցիէ ճոխ կերպով մանրանկարուած գրչագրին մէջ, որ իմ հաւաքածոյիս մաս կը կազմէ:

Ասոր կը յաջորդէ Ա. Ա. Լալայեանի «Նիւթեր Հայ–Ռուսական Բժշկական Կապերի Պատմութիւնից», որմէ վերջ կու գայ ռուսերէն ուսումնասիրութիւն մը Մկրտչեան եւ Մեսրոպեան ստորագրութեամբ:

Յուսանք այս կարեւոր հրատարակութեան յաջորդ թիւերը չեն ուշանար:

☆

ՆԵՐԿԵՐ ԵՒ ԹԱՆԱՔՆԵՐ ՀԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ: – Հրատարակեց Աշխէն Խ. Յարութիւնեան: Կիսալաք, ութածալ, էջք 100: Երեւան, 1941: Գին 7 ռուբլի:

Ահաւասիկ շատ արժէքաւոր գործ մը, որ արտասահմանի մէջ մեզի անծանօթ մնացած էր: 1960ի այցելութեանս մեծ հաճոյքը ունեցայ օրինակ մը նուէր ստանալու:

Աշխէն Յարութիւնեան խղճմտօրէն հաւաքեր է մեծաթիւ ձեռագրերու մէջէն դեղագիրներ՝ ներկի, մելանի եւայլնի պատրաստութեան համար: Բնական է, ասկէ շատ աւելին կը գտնուի արտասահմանեան գրչագիրներու հաւաքածոներուն մէջ: Սակայն այս հրատարակութիւնը կորիզը կ'ըլլայ՝ համեմատելու համար գտնուելիքներուն հետ:

Տպագրական թուղթը դժբախտաբար շատ ու շատ վատորակ է:

Ձեռագիրներէ առնուած բնագիրներուն դէմ հրատարակուած է ռուսերէն թարգմանութիւնը:

Էջ 79էն սկսեալ կը տրուին ծանօթագրական բացատրութիւններ, իւրաքանչիւր դեղագրի համարով:

Շատ ցաւալի է, որ Աշխէն Յարութիւ-

նեան իր այս ընտիր գործին լեզուն խաթարած է խժալուր օտարամուտ, եւ այն ալ անհարազատ բառերով։ Ցաւով է որ հոն կը կարդանք «էրայ (շրջան), ռեցեպտ (դեղագիր), կուլտուրայ (մշակոյթ)»։

Խիստ շահեկան են Ցարութիւնեանի ներկայացուցած դեղագրերը։ Զարմանալի է որ այդքան բան, այդքան ԿԱՐԵՒՈՐ բան, հասեր է մեզի, երբ մանաւանդ դիտենք որ հին վարպետները իրենց գաղտնիքը չէին վստահեր ուրիշի կամ թուղթի, շատ անգամ գրել չգիտնալուն համար իսկ, եւ քիչ անգամ՝ սերունդէ սերունդ՝ իրենց յաջորդներուն կը վստահէին։

Շատ ցանկալի պիտի ըլլար՝ եթէ աւելի ընդարձակ սահմաններով պրպտում կատարուէր եւ նոր հրատարակութիւն մը պատրաստուէր, քննական եւ փորձի ենթարկուած դեղագրերով, ու հրատարակուէր ընտիր թուղթի վրայ, աւելի մնայուն ընելու համար այս մեծարժէք աշխատանքը, որուն համար կրկին շնորհակալութիւն Աշխէն Ցարութիւնեանի։

☆

ԴԱՒԻԹ ԱՆՅԱՂԹ *Սահմանք Իմաստասիրութեան*։ Համահաւաք ֆինական բնագիրը, թարգ. գրաբարից ռուսերէն, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները (ռուսերէն)։ Ս. Ս. Արեւշատեանի։ Լաթակազմ, ուրթածալ, էջք 28+170։ Երեւան, 1960։ Գին 8 ռուբլի։

Բոլոր գործը ռուսերէն, բացի «Սահմանքի» հայերէն բնագրէն։ Այս աշխատութիւնը երկրորդ հատորն է «Հայ Փիլիսոփայական Մտքի Ցուշարձաններ» շարքին, որ կը հրատարակուի Երեւանի մէջ։

Մեզի կը տրուի ձեռագրական համեմատութիւններով հայերէն բնագրին գիտական հրատարակութիւնը, հանդիպակաց էջին վրայ ալ տալով ռուսերէն թարգմանութիւնը։

Այս աշխատութեամբ Արեւշատեան առնուազն մեզի տուած կ'ըլլայ գիտական հայերէն հրատարակութիւնը Դաւիթ Անյաղթի Սահմանք Իմաստասիրութեան արժէքաւոր գործին։

Շատ կը ցաւինք որ այս գրքին համար գործածուած թուղթը վատորակ է։ Նման մեծարժէք եւ մնայուն գործի համար՝ պէտք չէ խնայել ամէն միջոց, լաւորակ թուղթ գտնելու համար։

☆

Ա.Մ.Հ. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՆԱՀԱՆԳԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ։ – Գրեց Արշակ Ալպոյաճեան։ Ուրթածալ, լաթակազմ, ճկարազարդ, էջք 350։ Գահիրէ, 1960։ Գին չէ նշանակուած։

Եգիպտոսի հին դաղութին պատմութիւնն է ասիկա, սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը։

Վաստակաւորն Ալպոյաճեան մեզուաջան կերպով հաւաքեր է՝ ինչ տեղեկութիւն որ կրցեր է գտնել, եւ այս գործին մէջ համադրեր է, մեզի տալով պատմական յուշամատեան մը Եգիպտահայ բարգաւաճ գաղութին։

Խոշոր եւ անմեկնելի զանցառում մըն է՝ Գահիրէի Հայ Մշակոյթի Բարեկամներու Միութեան մասին այս հատորին մէջ չխօսուիլը։ Ոչ ալ ըմբռնելի է թէ ինչ ըսել կ'ուզուի երբ էջ 211 կ'ըսուի «Եգիպտական տեսակէտով նշանաւոր է Աղէքսանդր Սարուխան»։ Ա. Սարուխան իրը ծաղրանկարիչ արուեստագէտ ԱՄԷՆ տեսակէտով նշանաւոր է։

☆

ԵՂԻՇԷ Ս. ԴՈՒՐԵԱՆ Բ. Շնորհալի։ Կազմեց ծննդեան 100ամեակին առթիւ՝ Գարեգին Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Խաչատուրեան։ Քառածալ, լաթակազմ, պատկերազարդ էջք 526։

Երախտագէտ աշակերտի մը – Գարեգին Պատրիարք Խաչատուրեան – խանդավառ

սիրոյն եւ նուիրման առ իր ուսուցիչը – Դուրեան Եղիշէ Պատրիարք – յուշարձանն է այս գիրքը։ Հոն Եղիշէ Սրբազան Դուրեանը ճանչցողները, ընդարձակ կամ համառօտ կերպով, արձակ կամ ոտանաւոր գրութիւններով դափնեւորելու համար այս ներբողական պսակը։

Ինքս ալ առիթ ունեցած եմ իմ հին ծանօթիս Բարգէն Ս. Կիւլէսէրեանի շնորհիւ անձամբ ճանչնալու Երուսաղէմի Սրբազան Պատրիարք Դուրեանը։ Իմ ծանօթութիւնս շատ կարճ եւ բնական է՝ ոչ մօտէն ու մտերիմ հանդամանք մը ունէր։ Դուրեան սրբազան զիս տպաւորեց իբր վեհափառ եկեղեցական մը, հմուտ եւ արդիական ըմբռնումով գիտնական։ Բարեացակամ էր իբր մարդ, եւ կարող հայագէտ ու գրագէտ։ Սակայն ինծի համար միշտ գաղտնիք պիտի մնայ թէ ինչո՞ւ ան, եթէ այնքան ներհունութիւն ունէր, գրեթէ բան մը չարտադրեց եւ քանէր, գրեթէ բան մը չարտադրեց եւ քանաքարաթաքոյց մնաց։ Փունջ մը բանաստեղծութիւններ, շարք մը քարոզներ, կրթական որոշ գործունէութիւն մը եւ դասաւանդութեանց մնացորդ քանի մը հատորիկներու հրատարակութիւնը պիտի բաւէ՞ն իրեն վերագրուած տաղանդն ու կարողութիւնը ապացուցանելու։

Բնական է, հոս մենք նկատի չունինք անբասիր ու կարող եկեղեցականի հանդամանքը, այլ աւելի հետաքրքիր ենք եւ կ'ուզենք ըմբռնել իրեն վերագրուած մեծ կարողութիւններուն իրականութիւնը։ Դժբախտաբար ասիկա որոշ չէ, երբ մանաւանդ նկատի ունինք Դուրեան Սրբազանի ազգուն հունձքը պատմա-բանասիրական եւ մատենագիտական աշխատութեանց։ Ոչ ալ խոշոր արդիւնք մը կարելի է նկատել Սաղէմի իր պատրիարքութեան շրջանը։ Զարմանալիօրէն գնահատեան շրջանը՝ իբր Պատրիարք։

Անտարակոյս մեծ է յարգանքս եւ հարգումս Դուրեան եկեղեցականին, ուսուցիչին, բանաստեղծին եւ մատենագրին մասին։ Սակայն աւելի կարկառուն տարբերներ պէտք են՝ նախ քան իրեն ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՆՈՐՀԱԼԻ կոչումը տրուիլը։ ՇՆՈՐՀԱԼԻ տիտղոսը, ինչպէս որ տրուած է ՆԵՐՍԷՍ Շնորհալիի, կամ ՍԱՐԳԻՍ Շնորհալիի, ըստ իս, պէտք է իրապէս եւ առարկայականօրէն արդարացնել։ Ատոր համար լոկ խանդավառ սէր ու նուիրում, մեծ յարգանք եւ անխառն հիացում չի բաւեր զբաղբաղուած նիւթացած իրականութեան։

☆

ՀԱՅ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ, ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍՆԵՐ, ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐ։ – Կազմեց Յով. Պետրոսեան։ Քառածալ, լաթակազմ, 540 էջ։ Երեւան, 1960։ Գին 25 ռուբլի։

Գործը բաղկացած է երկու մասերէ, որուն յառաջաբանին մէջ՝ կազմողը կը ջանայ բացատրութիւն տալ իր գործին կազմութեան ու նպատակին մասին։

Ո՛չ գործը իր ամբողջութեան մէջ, ո՛չ ալ կազմութեան ձեւը գոհացուցիչ են։ Կազմող Յով. Պետրոսեան՝ ինքնիրեն դատաւոր եղեր է կազմելու համար կենսագրական այս աշխատանքը, հոն ներառնելով ըստ կամս գրողներ եւ գործեր, բնական է տարուելով որոշ ըմբռնումներէ, որոնք երբեք գոհացուցիչ չեն նման աշխատանքները լուրջ ու գիտական կերպով ներկայացնելու։

Պարզապէս ցոյց տալու համար՝ թէ ո՛րքան ողբալիօրէն անկատար է գործը, յիշենք հատորին մէջ պակսող Մխիթարեանները. գիտնական Հ. Վարդան Հացունի, որուն կրօնական բնոյթ կրող նիւթերը դուրս թողլով, բայց գոնէ «Հայուհին», «Պատմութիւն հին հայ տարազին», «Հայ գրչներ», «Ուղղագրութիւն...», «Ճաշեր եւ խնճոյք» հատորները՝ զինք մեր մեծ գիտնականներու շարքին կը բարձրացնեն։ Կը պակսի Հ. Գաբրիէլ Այվազովսքի (եղբայրը մեծանուն նկարչին) որ հիմնադիրն է «Բազմավէպ» 118ամեայ ամսաթերթին. եւ ասիկա հատորի մը